

Normeringen av ukrainsk i det selvstendige Ukraina

Karen Gammelgaard
Universitetet i Oslo, Norge

Abstract: Corpus planning of Ukrainian in post-independent Ukraine

Applying Joshua Fishman's typology for linguistic corpus planning, this article surveys corpus planning in independent Ukraine regarding changes in political conditions and in standard linguistic forms. Between 1991 and 1999, corpus planning addressed urgent issues such as transliteration and orthography, but corpus planning was sporadic and often initiated by private actors motivated by purism. Between 2000 and 2018, corpus planning gradually gave standard Ukrainian a firmer basis, peaking with the National Academy of Sciences' monolingual general dictionary of Ukrainian issued from 2010. Since 2019, corpus planning has been remarkably streamlined, resulting both from the 2019 language law and from the 2019 orthography. I conclude that speakers of Ukrainian, including the numerous Ukrainian citizens who in the third millennium have shifted from Russian to Ukrainian – a development accelerating after Russia's full-scale aggression in February 2022 – have at their disposal a standard language marked by 'Ausbauization' (Fishman, 2008): Standard Ukrainian is being built away from Russian and made more unique while accepting Western foreign languages components.

Keywords: Ukrainian standard language, corpus planning, post-independent Ukraine

Innledning

Russlands fullskala angrepskrig fra 2022 har akselerert en utvikling der et økende antall innbyggere i Ukraina skifter språk fra russisk til ukrainsk.¹ Disse tallrike

¹ Se blant annet Zahorodnij, 2022; Davlashyan, 2022 og Dovzhyk, 2023. I en representativ spørreundersøkelse i Ukraina (som ikke inkluderte de på det tidspunktet okkuperte områdene) økte andelen av respondenter som oppgav ukrainsk som morsmålet sitt, fra 77,4 % i desember 2021 til 87,7 % i desember 2022 (Fond demokratytsjini initsiatyvy imeni Ilka Kutsjeriva, 2023, s. 8). Det påvirker språksituasjonen at mange millioner ukrainske statsborgere har flyktet til utlandet og internt i Ukraina, særlig etter 24. februar 2022. Per 2023 er tilstanden imidlertid for ustabil til at det kan trekkes konklusjoner. Analyse av livsløpene til russiskspråklige interne migranter som har flyttet til et ukrainskspråklig miljø, viser at migrantene skifter til ukrainsk samtidig med at de sosialt, kulturelt og eventuelt politisk tilpasser seg de nye omgivelsene (Tsar, 2023).

Kontaktinformasjon: Karen Gammelgaard, e-post: karen.gammelgaard@ilos.uio.no

©2023 Karen Gammelgaard. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material for any purpose, even commercially, provided the original work is properly cited and states its license.

Citation: Gammelgaard, K. (2023). Normeringen av ukrainsk i det selvstendige Ukraina. Nordisk Østforum 37, 156–179. <https://doi.org/10.23865/noros.v37.5605>

språkskiftene reiser spørsmålet om karakteren til moderne ukrainsk: Hvordan er det språket som så mange ønsker å skifte til?

I denne artikkelen undersøker jeg et enkelt aspekt av moderne ukrainsk, nemlig normeringen. Artikkelen gir en oversikt over dens politiske rammer siden Ukraina ble selvstendig i 1991 og over endringene i normalformer i det moderne ukrainske standardspråket (*literaturna mova*). Standardspråket er den språklige varieteten som forventes i skrift og innen de mest prestisjetunge muntlige bruksområder, og den varieteten som barn lærer på skolen.

Språknormering er å fastsette reglene for hva som skal regnes for rett og galt i språket (Vikør, 2007, s. 117). Normeringen kan rette seg mot alle språklige delsystemer: uttale, alfabet, staving, tegnsetting, transkripsjon, bøyning, orddannelse, ordforråd og syntaks. Normeringen av noen delsystemer kan være mer forpliktende enn andre. Staving og uttale kan normeres preskriptivt, særlig innen bestemte bruksområder, mens normeringen av ordforrådet oftere er deskriptiv: Når et ord tas opp i en ordbok, særlig en allmennordbok over samtidig standardspråk, blir det ansett som en akseptert enhet i det gitte språket (Bergenholtz et al., 1997, s. 18; Svensén 2009, s. 24).

De fleste språklige elementene som blir omtalt i denne artikkelen, tilhører hva ukrainske språkvitere betegner som «den svake normen» (Kots, 2017, s. 62). Den utgjøres av elementer som lett påvirkes av samfunnsendringer. «Den sterke normen» derimot omfatter det aller meste av ukrainsk uttale, grammatikk, ordforråd og syntaks. Den har gjennom århundrene videreført språkets identitet.

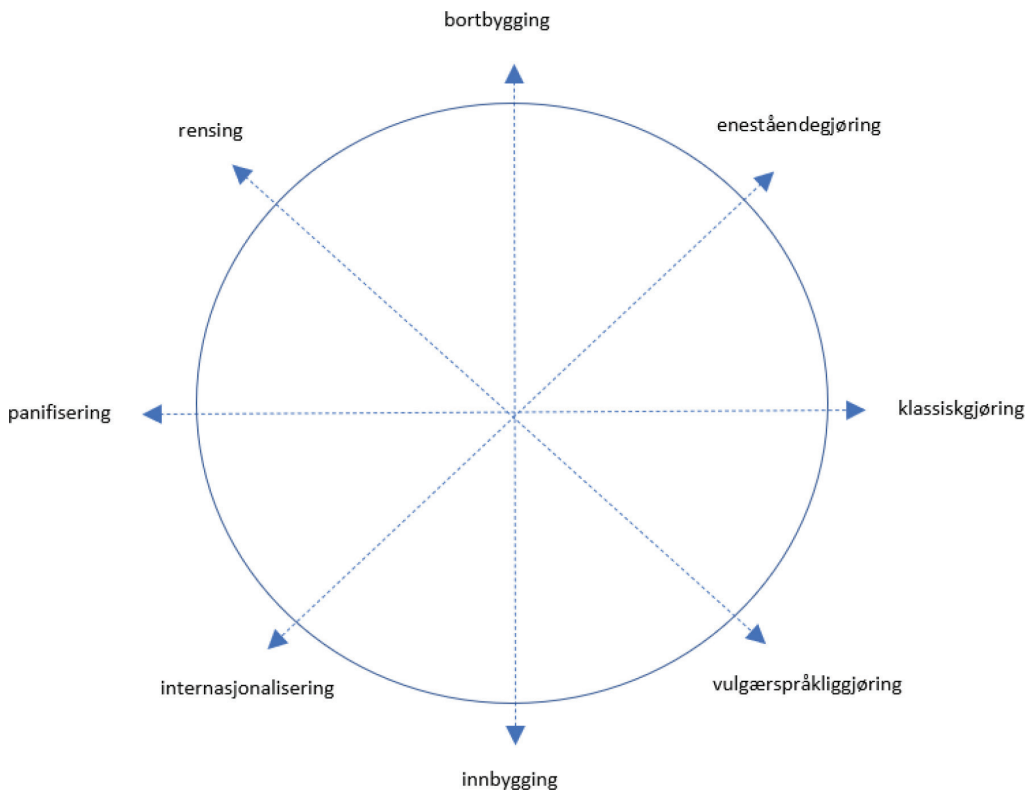
Mens normering dreier seg om hvordan språket skal være, dreier statuspolitikk – språkpolitikens andre virkefelt – seg om i hvilke sfærer språket skal brukes. Det hører under statuspolitikken å bestemme hvilken status et språk skal ha innen undervisning, administrasjon, religion, rettsvesen, militæret og andre typiske standardspråklige bruksområder. Både normering og statuspolitikk reflekterer og understøtter et samfunns kulturelle og politiske orientering. Normering og statuspolitikk er dermed tett sammenvevd. Når et språk oppnår status innen et nytt bruksområde, skapes det grunnlag for å utvikle uttrykksmidler til å kommunisere på innen området. Omvendt kan et standardspråks antatte kvalitet medvirke til å øke dets status (Kulyk, 2017, s. 310), og dermed til at det vinner innpass på flere bruksområder. Uten å underkjenne sammenhengen mellom statuspolitikk og normering setter jeg i denne artikkelen statuspolitikken i bakgrunnen og normeringen i forgrunnen.

En vellykket normering må samsvare med holdninger i det samfunnet som benytter seg av språket. Språkbrukerne kan gi eksplisitt uttrykk for om de anerkjenner normeringen. Det vanligste er likevel at de i sin daglige tale og skrift viser om de etterlever den. Språkviterne må på samme måte ha god kjennskap til standardspråkets faktiske tilstand når de normerer.

En flerdimensjonal og graduert modell for språknormering

Språkeksperter normerer på bakgrunn av ulike idesystemer. I modellen til den amerikanske sosiolingvisten Joshua Fishman (2006) studeres slike idesystemer ut fra fire

dimensjoner som kan forstås som fire kryssende akser.² Hver akse har to karakteristiske ytterpunkter. Se figur 1.

Figur 1. Dimensjoner av normering.

Én akse har ytterpunktene «rensing» og «vulgærspåkliggjøring».³ Språkvitere som driver rensing reagerer typisk mot et språk som anses for urettmessig å ha dominert deres egen stat eller statsdannelse i lang tid. Dette forholdet fører til idesystemet purisme, overbevisningen om at elementer fra dette «uønskede» språket skal renses bort fra eget språk. Elementer fra det dominerende fremmedspråket har typisk vunnet innpass i ens eget lands vulgærspåk som derfor anses som kompromittert. Det motsatte ytterpunktet til rensing utgjøres følgelig av en normering som godtar vulgærspåklige elementer.

² Også František Daneš (1987) og Halina Javorska (Yavorska, 2010) har laget modeller for analyse av idesystemene som ligger bak språknormering. Deres modeller stemmer på mange måter overens med Fishmans, men Fishman tar tydeligere høyde for normeringers graduerte natur og skjeler uttrykkelig mellom idesystemer og deres realisering i normeringen.

³ Alle oversettelser, inklusive oversettelsen av Fishmans begreper, er artikkelforfatterens.

En annen akse har ytterpunktene «bortbygging» og «innbygging» (Fishman, 2008, s. 18). Denne aksen vedrører språk som er nære strukturelt, der den sterkere parten historisk har betraktet den svakere partens språk som bare en dialekt. Tilhengere av det svakere språket søker derfor å fremme sitt eget språks anseelse ved å gjøre elementer i eget språk mest mulig ulike det andre språkets elementer, det vil si bygge bort fra den sterkere partens språk. Det andre ytterpunktet består i å gjøre elementer i eget språk mest mulig like elementene i det andre språket – innbygging.

Bortbygging minner om rensing. Forskjellen er at de som er engasjert i bortbygging, alltid setter seg til motverge overfor et enkelt, strukturelt nært språk, mens rensing kan vende seg mot et strukturelt fjernt språk og mot flere språk samtidig.

På en tredje akse finner vi ytterpunktene «eneståendegjøring» og «internasjonalisering». Eneståendegjøring vil si at man søker å fjerne alle lån overhodet, ikke bare lån fra bestemte andre språk (som i rensing og bortbygging). Det motsatte ytterpunktet – internasjonalisering – er i våre dager ofte ensbetydende med vestliggjøring, typisk i form av å godta påvirkning fra engelsk (både lånord og mønstre for orddannelsen og syntaks).

En fjerde akse har som sitt ene ytterpunkt «klassiskgjøring». Her fremmer normeringen former som viser til en antatt ærefull periode i fortiden til den staten som på nåværende tidspunkt bruker språket. Det andre ytterpunktet er «panifisering». I slike tilfeller fremmes former som peker på den ærefulle perioden i en større fortidig statsdannelse som ikke lenger eksisterer.

De fire aksenes åtte ytterpunkter kan grupperes etter sin overordnede retning. Rensing, bortbygging, eneståendegjøring og klassiskgjøring drar alle i retning av uavhengighet fra andre språk, mens vulgærspråkliggjøring, innbygging, internasjonalisering og panifisering alle drar i retning av avhengighet av andre språk.

Oftest er det kun endringene av normalformer som røper idesystemene bak en normering. Idesystemene er nemlig ofte ubevisste, men kan være uttrykkelig formulert, typisk i forordet til språknormerende publikasjoner.

Normeringen mellom 1918 og 1991

Det uomgjengelige bakteppet for normeringen av ukrainsk i det selvstendige Ukraina er normeringene på 1900-tallet.

Som den første normeringen av ukrainsk som statsspråk i en selvstendig ukrainsk statsdannelse regnes *De viktigste reglene for ukrainsk rettskrivning*, etter forslag fra språkviteren Ivan Ohijenko (Ukrajinska Akademiya Nauk, 1921).⁴ Normeringen ble

⁴ Et «statsspråk» har høyest juridisk status blant språkene på en stats territorium (Eastman, 1983, s. 37). Et statsspråk er ofte fastsatt ved lov og typisk normert av autoritative statlige institusjoner (Dolník, 2010, s. 250). Forfatningen til Den ukrainske folkerepublikken av 29. april 1918 var skrevet på ukrainsk, men fastsatte ikke hva som skulle være statsspråket (Shevelov, 1986, s. 128). Lovgivning om ukrainsk som eneste statsspråk i Den ukrainske sovjetrepublikken ble iverksatt i 1925 (Shevelov, 1987, s. 121–122).

utformet og vedtatt av Det ukrainske vitenskapsakademiet (opprettet ved lov i 1918) og godkjent av utdanningsdepartementet (Shevelov, 1986, s. 138). På grunnlag av disse vedtakene utga Hryhorij Holoskevysj *Ukrainsk rettskrivningsordbok med korte rettskrivningsregler* (Holoskevysj, 1922).⁵

I 1920-årene fortsatte ukrainske språkvitere å utforme et moderne ukrainsk standardspråk. Man begynte å utarbeide atskillige ukrainske terminologier (se oversikt i Shevelov, 1987, s. 136–137). Flere hadde Olena Kurylo som pådriver. Hun skrev også den populære *Betraktninger om det moderne ukrainske standardspråk* som avspeilet de raske endringene i språket i en tid da «den ukrainske staten og den ukrainske skolen ble født» (Kurylo, 1920, s. 11). I 1924 begynte Vitenskapsakademiet å utgi *Russisk-ukrainsk ordbok*, planlagt til fire bind, med Ahatanel Krymskyj som hovedredaktør (Krymskyj, 1924–1933). Den skulle dekke behovet i en tid der «grunnlaget for statsbygging er prinsippet om ukrainisering av staten og samfunnslivet» (Redaktsija, 1924–1933).⁶

Et høydepunkt var en ny rettskrivning, den andre ukrainske rettskrivningen (Narodnyj komisariat osvity USRR, 1929). Den omfattet – i likhet med senere rettskrivninger – regler for staving og tegnsetting så vel som for bøyning og orddannelse. Den ble vedtatt i 1928 på et møte i Kharkiv for eksperter på ukrainsk fra Den ukrainske sovjetrepublikken, Polen og Tsjekkoslovakia (Tichý, 1937, s. 276). Sekretær for rettskrivningskommisjonen var Oleksa Synjavskyj som også forfattet *Det ukrainske standardspråkets normer* (Synjavskyj, 1941).

Kharkiv-rettskrivningen bygget mest på østukrainsk tradisjon, men stavingen av lånord fulgte vestukrainsk tradisjon (Yavorska, 2010, s. 188). Samlet sett hadde 1920-årenes normering klare trekk av rensing for elementer fra begge de tidligere dominerende statsmaktenes språk, polsk og russisk, og av eneståendegjøring der unike ukrainske elementer ble fremmet, som eksempelvis ordene *dvihun* (motor), *vyrobnja* (fabrikk) og *vodozbir* (vanntank) som hverken finnes i polsk eller russisk (Shevelov, 1987, s. 141–142; Wexler, 1974, s. 113–137; Yavorska, 2010, s. 172–175).

Fra begynnelsen av 1930-årene ble ukrainsk imidlertid radikalt annerledes normert, og det ved bruk av hele det sovjetiske undertrykkelsesapparatet. De sentrale ukrainske normerende språkviterne ble beskylt for ukrainsk nasjonalisme og forfulgt. Holoskevysj ble arrestert i 1929, idømt fem års fengsel og forvist til Tobolsk i Russland der han døde i 1934 (Zjeleznjak, 2006). Kurylo ble kortvarig arrestert i 1933. Etterpå flyttet hun til Moskva der hun i 1938 igjen ble arrestert. Frem til 1946 var hun innsatt i en tvangsarbeidsleir i Kasakhstan. Hennes videre skjebne er ukjent (Zjeleznjak, 2016). Synjavskyj ble henrettet i Kyiv i 1937 (Zjovtobryukh, 2004). Krymskyj ble arrestert i 1941 og døde på et fengselssykehus i Kasakhstan i 1942 (Pritsak, 2014).

⁵ Holoskevysj utga en rekke rettskrivningsordbøker, den første i 1914, men først utgaven fra 1922 fulgte regler vedtatt av en statlig ukrainsk autoritet.

⁶ Den elektroniske versjonen som jeg siterer fra, mangler paginering av forordet.

Ukrainske språknormerende publikasjoner ble forbudt, inkludert terminologiske ordbøker og de tre bind av Vitenskapsakademiets russisk-ukrainske ordbok som hadde rukket å utkomme (Masenko, 2005, s. 12).

En ny sovjetisk rettskrivning, den tredje ukrainske rettskrivningen, utkom i 1933. Forrest i boken med de nye reglene sto rettskrivningsvedtaket til folkekomisæren for utdanning i Den ukrainske sovjetrepublikken, Volodymyr Zatsjok. Han beskrev den nye rettskrivningskommisjonens arbeid som følger:

I tillegg til spørsmålet om den ukrainske vitenskapelige terminologien, har kommisjonen bedømt rettskrivningen og særlig dens omarbeidelse. Kommisjonen avviste den kunstige adskillelse av ukrainsk fra russisk, forenklet rettskrivningen og likviderte denne rettskrivningens nasjonalistiske regler som hadde orientert den ukrainske rettskrivningen mot den polske og tsjekkiske borgerlige kulturen. (Narodnyj komisariat osvity USRR, 1933, s. 3)

Den sovjetiske rettskrivingen satte rammebetingelsene for de neste tiårenes normering. Blant de mange endringene var at den særegne ukrainske bokstaven «r» («g») ble fjernet fra alfabetet. Fjerningen ble ikke kommentert i 1933, men var åpenbart resultat av en av de grunnsetningene som ble forklart i rettskrivningens annen utgave, nemlig «å sikre enhet med rettskrivningene til Sovjetunionens broderlige nasjoner, særlig russisk» (Narodnyj komisariat osvity USRR, 1945, s. 4). En annen grunnsetning gikk ut på å «tilnærme rettskrivningen til de brede massers uttale» (Narodnyj komisariat osvity USRR, 1945, s. 4). Det medførte at lånord nå skulle skrives etter østukrainsk tradisjon (Holovasjtsjuk & Rusanivskyj, 1999, s. 3). Vokativ mistet status som kasus og ble nå kalt «vokativ form». Uttrykk med mengdeordet «piv» («halv») skulle skrives sammen med etterfølgende substantiv, som på russisk. Generelt ble dobbeltformer som Kharkiv-rettskrivningen hadde tillatt, avskaffet, og bare formene som liknet mest på russisk, bevart. Nye ukrainsk-russiske og russisk-ukrainske ordbøker prioriterte de ukrainske ordene som liknet mest på russiske (Masenko, 2005, s. 12–13). Mange stedsnavn ble etter hvert endret, ofte for å reflektere den kommunistiske ideologien. Tilsvarende ble terminologien bygget inn imot russisk. Opp mot halvparten av de ukrainske termene ble endret til russiskbaserte (Masenko, 2005, s. 10).

I 1960-årene kunne den sovjetiske normeringen forsiktig diskuteres, som i dikteren og oversetteren Borys Antonenko-Davydovytsjs artikkel om «r»: «Bokstaven å lengte etter».⁷ Men offentlig diskusjon ble vanskeligere i 1970- og 1980-årene, og i takt med det ble det stadig tydeligere at det ukrainske standardspråket holdt på å forvandle seg til et kunstig, livløst språk, til en ukrainsk «newspeak» (Krouglov, 1997, s. 14–15). Forfatteren Oksana Zabuzjko har kalt ukrainsk «newspeak» for «dobbelt nytale», fordi den forvrengningen av språket som kjennes fra alle totalitære samfunn, i Ukraina ble kombinert med massiv innflytelse fra russisk (Masenko, 2017, s. 16).

⁷ Artikkelen er gjenoptrykt i Antonenko-Davydovytsj (1970, s. 175–179).

Blant sovjettidens normerende publikasjoner fortjener allmennordboken *Ordbok over ukrainsk språk* (Bilodid et al., 1970–1980) særlig omtale. Den var utarbeidet av Den sosialistiske ukrainske sovjetrepublikks vitenskapsakademi og er kjent som *SUM-11* etter forbokstavene i tittelordene og antall bind. Ordboken var sterkt preget av sin tid, både i valg av oppslagsord, i betydningsangivelser og i teksteksempler. Eksempelvis fantes ikke «holodomor» som oppslagsord og «suspilstvo» («samfunn») var forklart ut fra marxistisk filosofi og eksemplifisert med et sitat av Lenin.⁸ Teksteksemplene stammet i det hele tatt hyppig fra kommunistpartiets utgivelser og var ofte oversatt fra russisk. Likevel må *SUM-11* betegnes som en milepæl i ukrainsk leksikografi. *SUM-11* var den første store enspråklige ukrainske allmennordboken. Dens materiale har blitt gjenbrukt i mange senere ordbøker. I 2023 danner materialet i *SUM-11* fortsatt basis for flere digitale hjelpemidler.

Samlet sett beveget normeringen av ukrainsk i sovjetisk Ukraina seg kraftig i retning av avhengighet av russisk. Tydeligst foregikk det som innbygging mot russisk, en prosess som undergravde statusen til ukrainsk som selvstendig språk. Internasjonalisering utspilte seg gjennom valg av russiske versjoner av internasjonale termer. Det ble ikke åpnet for lån fra vestlige språk. Panifisering kom frem gjennom formuleringer som «kunstig adskillelse av ukrainsk fra russisk» som passet med sovjetiske historikers oppfattelse av at ukrainere, russere og belarusere i Kyivriket hadde utgjorde ett folk, som snakket samme språk (Plokhyy, 2006, s. 1–2). Vulgærspåkliggjøring fant sted med referanse til at de ukrainske «brede massene» brukte russisklignende former. Et ekstra lag i normeringen ble altså den sovjetiske ideologien med dens motsetningsforhold mellom det proletariske og sosialistiske «Oss» og det borgerlige og vestlige «Dem».

Sovjettidens normering visket bort mye av det særegne i ukrainsk standard-språk. Det ble gjort til en avglans av russisk i slik omfang at ukrainske språkvitere betegnet det som «språkmord».⁹ Språket selv ble en slagmark. Sagt med språkviteren Jurij Sjeveljov ble «konflikten i sovjetisk Ukraina mellom ukrainsk og russisk overført fra den ytre, utenforspråklige sfæren og til midten av språket selv» (sitert fra Masenko, 2005, s. 6).

Forarmelsen av det ukrainske standardspråket forløp parallelt med en stadig innskrenking av dets bruksområder. Ukrainsk ble trengt ut fra bruksområder som administrasjon, rettsvesen, vitenskap og høyere utdanning (Javorska, 1999, s. 204). Russisk var obligatorisk i skolene og det eneste kommandospråket i Sovjetunionens hær (Krouglov, 1997, s. 12–13). Det utkom stadig færre publikasjoner på ukrainsk,

⁸ Sannsynligvis er «holodomor» i betydningen «den menneskeskapte hungersnøden i Ukraina 1932–1933» en kalk fra tsjekkisk «hladomor», som belagt i artikkelen «Hladomor v SSSR» («Hungersnøden i Sovjetunionen»), *Věčerník Práva lidu*, 17.8.1933, s. 1 (Hrytsak, 2016). I moderne ukrainsk rettskrivning refererer «Holodomor» med stor forbokstav spesifikt til hungersnøden i årene 1932–1933.

⁹ Begrepet «linhvotsyd» («språkmord») ble sannsynligvis innført av Jaroslav Rudnytskyj (Rudnyc'kyj, 1976) (Radevytsj-Vynnytskyj, 2016).

mens antall russiske økte (Masenko, 2005, s. 19). Russiskspråklige tilflyttere og russiskspråklig massekultur bidro til å marginalisere ukrainsk.

Omkring 1990 kunne språksituasjonen i Ukraina karakteriseres som diglossi (Taranenko, 2007, s. 123). På bruksområder med høy prestisje foregikk kommunikasjonen på russisk, på områder med lav prestisje på ukrainsk. Som i andre diglossiske språksituasjoner hadde det oppstått blandinger av høy- og lavspråket – i Ukraina kjent som *surzjyk*.¹⁰ Blandingsformene viste seg som russiskpåvirket uttale og staving av lånord, utallige russiske lånord og aktivering av grammatiske former og mønstre for orddannelse som hadde vært sjeldne i ukrainsk (Taranenko, 2007, s. 123).

Ukrainske språkbrukere utenfor Sovjetunionen fortsatte å følge Kharkiv-rettskrivningen, som for eksempel tilrådet i *Rettskrivningsordbok for ukrainsk* (Rudnytskyj & Tserkevysj, 1979), utgitt i New York. Diasporaens språkvitere fortsatte også å sette likhetstegn mellom et selvstendig ukrainsk standardspråk og en selvstendig nasjon. «Standardspråket er Nasjonens hjerte. Hvis språket dør, dør Nasjonen» het det i *Hvordan snakke standardspråklig* (Rudnytskyj, 1941, s. 14), utgitt i Praha.¹¹

De sene 1980-årene: Tidlige gjenreisningsforsøk

Bestrebelsene på å gjenreise ukrainsk begynte allerede før Ukraina ble selvstendig. Å styrke ukrainsk sto på programmet både for den nydannede Ukrainas folkebevegelse (*Rukh*) (Mokienko, 2002, s. 321) og for den gjenopprettede tradisjonsrike språkforeningen *Prosvita* (Reznik, 2018, s. 173).

I 1989 vedtok Det ukrainske øverste sovjet loven «Om språkene i Den ukrainske sosialistiske sovjetrepublikk» («Pro movy v Ukrajinskij RSR», 1989). Lovens hovedanliggende var statuspolitisk. Den fastsatte ukrainsk som statsspråk, listet opp de bruksområdene der ukrainsk skulle anvendes og bestemte at ukrainsk skulle sikres «allsidig utvikling og funksjon innen alle samfunnsområder» (paragraf 2). Loven tillot bruken av andre språk, herunder russisk som fikk særlig status som interetnisk hjelpespråk innenfor den fremdeles eksisterende Sovjetunionen.

Forordet til loven erklærte at «Det ukrainske språket er en av de avgjørende faktorene for det ukrainske folkets nasjonale identitet». Et tilsvarende syn på språket som sentralt for nasjonsbyggingen og et løfte om å sikre «at det ukrainske språket fungerer i alle bruksområder i samfunnslivet» ble uttrykt i Suverenitetserklæringen i 1990 («Deklaratsija pro derzjavnij suverenitet Ukrajiny», 1990, avsnitt 8).

I denne atmosfæren fikk Vitenskapsakademiet i 1988 ansvar for å revidere rettskrivningen. En ny rettskrivning – Ukrainas fjerde – utkom i 1990 (Akademija nauk Ukrajinskoji RSR, 1990). De ansvarlige rettferdiggjorde den i forordet med ordforrådets vekst siden den sovjetiske rettskrivningens siste utgave i 1960. De karakteriserte sin

¹⁰ *Surzjyk* brukes også om blandinger mellom ukrainsk og andre språk (Taranenko, 2004). For en oversikt over forskning på *surzjyk*, se Bilaniuk, 2020.

¹¹ Stor «N» i originalen.

nye rettskrivning som en «organisk videreføring» av den eksisterende og understreket at varsomhet med endringer i rettskrivningen kjennetegner et samfunn med høy kultur.

Likevel inneholdt rettskrivningen noen iøynefallende endringer: Bokstaven «r» ble gjeninnført og vokativ rehabilitert som kasus. Begge endringene bygget tydelig ukrainsk bort fra russisk. Å endre rettskrivningen i det hele tatt var imidlertid ikke uproblematisk, og endringene ble beskylt for å demonstrere på den ene side «brudd med russisk» og på den andre side «tenkning i totalitære kategorier uten tanke for Ukraina» (Taranenko, 1999, s. 65–66).

I februar 1991 vedtok den ukrainske regjeringen et program for utvikling av ukrainsk (og andre språk). Her inngikk det at ansatte i lederstillinger skulle sikres tilgang til referanseverk for ukrainsk, og at standarden for skrivemaskintastaturer skulle endres så de kunne håndtere det ukrainske alfabetet (Rada ministriv ukrajinskoji RSR, 1991).

1991–1999: Hasteoppgaver og spredt normering

Ukrainas fulle selvstendighet (24. august 1991) ga ny grunn til å overveie språksituasjonen. Utdanningsminister Petro Talantsjuk hevdet i 1992 at ødeleggelsen av ukrainsk kultur og språk gjennom de seneste sytti år kunne sammenlignes med Tsjornobyl-katastrofen (Krouglov, 1997, s. 16). I de første årene etter selvstendigheten inntraff det spontane endringer i bruken av standardspråket, blant annet ble det mer vanlig å stave stedsnavn etter ukrainsk uttale (*Tsjornobyl* i stedet for *Tsjernobyl*) og å referere til nasjonalforsamlingen med det ukrainske ordet «Rada» i stedet for det russiske «Sovjet» (Taranenko, 1999, s. 59).

Selvstendigheten tydeliggjorde noen anliggender som det hastet å normere. En gjaldt transkripsjon av personnavn i ukrainske pass uten bruk av russiske regler. En egen ukrainsk offisiell transkripsjonsstandard fremkom i et regjeringsvedtak i 1995 (Kabinet ministriv Ukrajiny, 1995). Bokstaven «r» skulle nå omskrives med «h» og bokstaven «r» med «g». Transkripsjonen var basert på engelsk rettskrivning (f.eks. «Shevchenko», svarende til norsk transkripsjon «Sjevtsjenko») og ble i 1996 blåstemplet av den nyopprettede «Kommisjonen for spørsmål om juridisk terminologi» (Usenko, 1998).

Den endrede transkripsjonen reflekterte ønsket om å gi et korrekt internasjonalt bilde av ukrainsk som stats- og standardspråk. Hertil hørte også at stedsnavn i Ukraina skulle formidles i sin ukrainske form, ikke den russiske (*Lviv*, ikke *Lvov*), likesom at den selvstendige staten på engelsk skulle omtales som «Ukraine», ikke «the Ukraine» (Taranenko, 1999, s. 66).

En annen presserende sak var rettskrivningen. Det statlige Vitenskapsakademiet – nå omdøpt til Ukrainas nasjonale vitenskapsakademi – lanserte i 1993 en omarbeidet og utvidet versjon av rettskrivningen fra 1990 (Akademija nauk Ukrajiny, 1993). Selv om de vesentligste endringene besto i en oppdatering av eksempeltekstene, oppviste forfatterne en annerledes selvbevissthet enn i 1990. I forordet til rettskrivningen

kommenterte de historien til det ukrainske alfabetet helt fra gammelslavisk og skriftspråket i Kyivriket, etableringen av det moderne ukrainske standardspråket på 1800-tallet og til de ulike rettskrivninger på 1900-tallet. Vitenskapsakademiet fulgte opp med *Rettskrivningsordbok for ukrainsk* (Holovasjtsjuk et al., 1994).

Likevel baserte rettskrivningen seg fortsatt stort sett på sovjettidens. Den adskilte seg fra Kharkiv-tradisjonen som ble brukt i diasporaen. Det hastet derfor å skape en enhetlig rettskrivning. Regjeringen nedsatte en nasjonal kommisjon for rettskrivningsspørsmål med medlemmer både fra Ukraina og diasporaen og forutså optimistisk at en ny rettskrivning kunne ferdigstilles i løpet av to år (Kabinet ministriv Ukrajinu, 1994).

I mellomtiden ble statusen til ukrainsk styrket med «Ukrainas forfatning» av 1996 som slo fast at «Statsspråket i Ukraina er ukrainsk». Som et ekko fra språkloven av 1989 het det videre: «Staten sørger for det ukrainske språkets allsidige utvikling og funksjon innen alle områder av samfunnslivet på hele Ukrainas territorium» («Konstytutsija Ukrajinu», 1996, paragraf 10).

Verkhovna Rada (nasjonalforsamlingen) fulgte opp med en rekke lover som fastsatte bruksområder for ukrainsk, blant annet lover om utdanning, massemedier og statsborgerskap (Taranenko, 2007, s. 127). Ukrainsk ble også innført som kommandospråk i hæren, en avgjørende bekreftelse på statusen som statsspråk (Kamusella, 2021, s. 15–16).

Det ble ingen ny språklov, men regjeringen vedtok «omfattende tiltak for det ukrainske språkets allsidige utvikling og funksjon» (Kabinet ministriv Ukrajinu, 1997). De fleste tiltakene var statuspolitiske, for regjeringen konstaterte at «ukrainsk som statsspråk har ennå ikke oppnådd høvelig bruk innen juss, utdanning, kultur, vitenskap, informatikk, militæret, rettsvesen osv.». Derfor gikk barn ut av skolen og kandidater avsluttet universitetet «uten de nødvendige kunnskaper og ferdigheter i staving, tegnsetting, stilistikk, muntlig språk, forretningskommunikasjon og skriving» (kapittel 1). Regjeringen planla å bedre situasjonen ved å sørge for å «etablere oppslagsverk, ordbøker av ulike typer og med ulike formål og læremidler i ukrainsk» og «opprette et moderne vitenskapelig fundament for studiet av ukrainsk» (Kabinet ministriv Ukrajinu, 1997).

Et av mange tiltak fra den utøvende statsmakten var president Leonid Kutsjmas dekret om å opprette «dagen for ukrainsk litteratur og språk» (9. november), «under hensyn til den viktige rollen det ukrainske språket spiller i konsolideringen av det ukrainske samfunnet» (Kutsjma, 1997).

I 1999 publiserte rettskrivningskommisjonen sitt forslag til en ny enhetlig rettskrivning. Det vakte bred motstand. Ifølge en av forslagets forfattere var noen motstandere motivert av å ville beholde sovjettidens russiske lån (Nimtsjuk, 2004, s. 22). Andre motstandere mente at forslaget sviktet oppgaven med å gjenoppta tradisjonen med den avbrutte Kharkiv-rettskrivningen (Farion, 2004, s. 104).

Ettersom det ikke ble oppnådd enighet, fikk rettskrivningskommisjonen i oppdrag å innpasse kritikken i et nytt forslag (Nimtsjuk, 2004, s. 22–23). Inntil videre

hersket hva noen leksikografer kalte «rettskrivningskaos» (Jaremenko & Slipusjko, 1998, s. 8). Mangelen på enhet i rettskrivningen tillot en praksis med forskjellige varianter, noen ganger til og med i én og samme publikasjon (Yavorska, 2010, s. 191). Slike varianter angikk særlig rettskrivningen av lånord og bruken av «Г».

Språknormeringens viktigste institusjon hadde tradisjonelt vært det statlige Vitenskapsakademiet (Mokienko, 2002, s. 320). Dets språkvitenskapelige avdeling ble reorganisert tidlig i 1990-årene. Tempoet i samfunns- og språkendringene fortsatte imidlertid å øke behovet for endringer i normeringen samtidig med at det ble rom for uavhengige aktører (Javorska, 1999, s. 204; Yavorska, 2010, s. 191). Disse ønsket ofte å signalisere støtte til det selvstendige Ukraina ved å bruke standard-ukrainsk og var typisk engasjerte i å rense ukrainsk for vulgærspåklige elementer, det vil si for *surzjyk* (Bilaniuk, 2017, s. 346–347).

Utdanningsdepartementet hadde i 1992 opprettet en komité som skulle utvikle «prinsipper og praktiske anbefalinger for normeringen av den ukrainske naturvitenskapelige og tekniske terminologien» (Ministerstvo osvity Ukrajin, 1992). Som nevnt hadde det også tidlig blitt etablert en komité for juridisk terminologi.

Innen andre fag var situasjonen mer uryddig. Det åpnet for private initiativer, ofte drevet av ønsket om rensing. En medisinsk ordbok publisert i 1992 plasserte eksempelvis generelt aksepterte internasjonale termer sist i rekken av mulige termer. Terminologispesialister påpekte imidlertid at terminologien hadde utviklet seg så mye at 1920-årenes praksis neppe kunne gjenopptas. På den andre side kunne det heller ikke tas utgangspunkt i det moderne vulgærspåket – det var for kontaminert av russisk. Løsningen ble derfor ofte at de normerende aktivister tok sin egen språklige praksis som utgangspunkt (Yavorska, 2010, s. 177–183).

Det var uansett bred enighet om at terminologien trengte revisjon. Flere revisjoner ble satt i gang, både av enkelttermer og prinsippene for orddannelse. Generelt ble det tatt et oppgjør med termer som hadde kommet inn i ukrainsk via russisk uten å ha reell internasjonal karakter. Innen kjemi ble eksempelvis «mysjak» («arsen») erstattet av «arsen» (Yavorska, 2010, s. 178).

En annen generell tendens var å tillegge lånord fra polsk høyere stilistisk verdi enn lånord fra russisk. Eksempelvis ble det polske lånordet for «tog» – «potjah» – ansett som mer høyverdig enn det russiske lånordet «pojizd» (Yavorska, 2010, s. 178). Selv om det ofte var vanskelig å avgjøre om et ord var innlånt og om det i så fall var innlånt fra russisk eller polsk, ble bortbygging fra russisk altså til dels kombinert med aksept av polske lånord (Taranenko, 2007, s. 130).

Sett under ett hadde normeringen i 1990-årene en temmelig spredt og utprøvende karakter, preget av en viss usikkerhet om hvem som hadde den normerende autoriteten. Karakteristisk nok ble *Ny allmennordbok over ukrainsk* (Jaremenko & Slipusjko, 1998) – som brukte materiale fra *SUM-11* og i utstrakt grad synonymmer som forklaringsprinsipp – av forfatterne selv beskrevet som en overgangsløsning (Jaremenko & Slipusjko, 2001). Felles for de ulike aktørene var at de bestrebet seg på å annullere sovjettidens normering og marginalisere *surzjyk*. Men ut over det

manglet det en klar retning og sikker vitenskapelig grunn for utviklingen av standard-språket, ikke minst når det dreide seg om ordforrådet.

2000–2018: Et sikrere fundament

Omkring årtusenskiftet virket det paradoksalt nok som om ukrainsk var på defensiven overfor russisk tross den uomtvistelige statusen som statsspråk. Blant årsakene var statens sviktende interesse for å iverksette sin egen språkpolitikk og den russisk-språklige massekulturens fortsatte dominans – i 2002 utkom bare syv prosent av publikasjonene i Ukraina på ukrainsk (Reznik, 2018, s. 172–176). Hertil kom hva deltakerne på en konferanse arrangert av *Prosvita* betegnet som et «postkolonialt syndrom»: Befolkningen var likeglad med å kreve utdanning og informasjon på ukrainsk og med å få dekket sine åndelige og kulturelle behov på ukrainsk (Prosvita, 2000).

I år 2000 igangsatte imidlertid Viktor Jusjtsjenkos regjering et prosjekt med langtrekkende følger. Den besluttet å finansiere en ny generasjon ukrainske ordbøker, inkludert en samling elektroniske tekster – et korpus – med særlig henblikk på utarbeidelsen av en stor ukrainsk allmennordbok, en avløser til *SUM-11* (Kabinet ministriv Ukrajin, 2000). Mye av ordboksarbeidet ble lagt til den nye avdelingen «Ukrainsk fond for språkinformasjon» (ULIF) ved Vitenskapsakademiet. I det nye årtusen muliggjorde informasjonsteknologien samtidig nettbaserte ordbøker, virtuelle laboratorier for leksikografi og terminologi og mye mer.

Regjeringens satsning på ordbøker resulterte i serien «Ukrainas ordbøker», basert på ULIFs materiale. Her utkom blant annet *Ukrainsk ortoepisk ordbok* (Pesjtsjak et al., 2001) og *Ukrainsk rettskrivningsordbok* (Tsjumak et al., 2006). Uten hensyn til den fortsatt uavklarte rettskrivningen trengte språkbrukerne hjelp til å stove og forstå så vel velkjente ord som nye ord innen religion, vitenskap, økonomi og informasjonsteknologi. Et slikt behov imøtekom også *Stor rettskrivningsordbok over moderne ukrainsk* (Mezjenko, 2008) og *Stor allmennordbok over moderne ukrainsk* (Busel, 2003), begge utgitt på private forlag.

På samme tid etablerte feiringen av «dagen for ukrainsk litteratur og språk» seg som tradisjon. Siden 2000 har innslaget i feiringen med bredest deltakelse vært «Den allukrainske diktaten».¹² Den foregår ved at en person, oftest en kjent skuespiller, leser opp en diktat som kringkastes av de elektroniske og i senere tid også de sosiale medier. Alle kan ta diktaten og sammenlikne sin beherskelse av ukrainsk standard-språk med diktatens korrekte versjon som offentliggjøres dagen etter. Den store oppslutningen om diktaten viser at mange språkbrukere ønsker å etterleve normeringen.

Oransjerevolusjonen i 2004 ga ukrainerne mer tro på og tillit til den selvstendige ukrainske staten (Bilaniuk, 2017, s. 348). Den statsstøttede normeringen fortsatte

¹² Tilsvarende nasjonale diktater finner sted i mange land, for eksempel i Ukrainas naboland Polen og Belarus. Her avholdes diktaten dog på 21. februar, Unescos internasjonale morsmålsdag.

med blant annet vedtaket av loven om stedsnavn («Pro heohrafitsjni nazvy», 2006). Den større selvstilliten viste seg i et mer avslappet forhold til *surzjyk* og andre språklige varieteter utenfor standardspråket. *Surzjyk* kunne nå inngå i populærkultur, og sosiale medier ble en arena for eksperimenter med *surzjyk*. Lister over forskjeller mellom russiske og ukrainske vendinger i ukrainske referanseverk, for eksempel i *Ukrainsk språk: Universell håndbok* (Zubkov, 2008, s. 474–489) demonstrerte imidlertid at *surzjyk* fortsatt var uønsket i standardspråket. Men stillingen til *surzjyk* var under forandring, også fordi det oppsto en særlig slags *surzjyk* – «post-selvstendighets-*surzjyk*» – som snakkes av personer med russisk morsmål som prøver å skifte til det stadig mer prestisjefylte ukrainsk (Bilaniuk, 2020).

Som president fortsatte Jusjtsjenko å interessere seg for språkpolitikk. Hans dekret om konseptet for den statlige språkpolitikken inneholdt en «analyse av årsakene til språkproblemet» som forklarte, at «det selvstendige Ukraina arvet en forvrengt språksituasjon skapt av assimileringen av ukrainere. Ukrainernes språklige og kulturelle identitet ble ødelagt under slagord som kamp mot ‘lillerussisk separatisme’ og ‘ukrainsk borgerlig nasjonalisme’» (Jusjtsjenko, 2010). Blant dekretets mål var å forbedre kvaliteten på muntlig ukrainsk i radio og tv, fullføre utarbeidelsen av en enhetlig rettskrivning og utvikle det nasjonale korpuset.

Samme år vedtok regjeringen endringer i transkripsjonen (Kabinet ministriv Ukraïny, 2010). Det ble innført et enhetlig system for pass, offisielle dokumenter, landkart og skilter (f.eks. på jernbane- og metrostasjoner). Til forskjell fra transkripsjonen fra 1995 skulle nå «i», ikke «y» brukes i gjengivelsen av vokaltegn med j-protese, unntatt i begynnelsen av ord (f.eks. nå «Nataliia» mot tidligere «Nataliya»).

Språkvitere debatterte fremdeles hvilke ord og grammatiske konstruksjoner som kunne aksepteres som standardspråklige (Del Gaudio & Tarasenko, 2009, s. 327). Viktigere enn denne uenigheten var imidlertid det skiftet i synet på normering som språkviteren Halina Javorska karakteriserte som en «revisjon av kriteriene, prinsippene og de underliggende forestillingene om korrekt språk» (Yavorska, 2010, s. 164).

Ytterligere statsstøttet normering bremsset ned under president Viktor Janukovytsj. En ny språkløp – «Om den statlige språkpolitikens prinsipper» – ble hastevedtatt i juli 2012 (Pro zasady derzjavnoji movnoji polityky, 2012). Også denne loven omhandlet mest statuspolitikk, og da særlig stillingen for russisk som ble søkt fremmet som et reelt alternativt statsspråk (se f.eks. Arel, 2017, s. 291; Moser, 2013).

Dessuten fastslo loven at: «Ukrainas regjering bestemmer prosedyren for å godkjenne ordbøker over ukrainsk og håndbøker i ukrainsk rettskrivning [...], samt prosedyren for offisiell publisering av disse referanseverkene» (paragraf 6). Nettopp en godkjenningsprosedyre var antakelig lovens viktigste bestemmelse om normering. En mer sentralistisk normering så dermed ut til å være på vei tilbake. Den ville i så fall harmonert mer med sedvanen for normeringen av russisk (Bjørnflaten & Eckhoff, 2023).

Loven førte til voldsomme protester, kalt «Språkmajdan», som foregrev Majdan-protestene i 2013–2014 (Kahuj, 2020). I dagene etter Janukovytsjs flukt i slutten av

februar 2014 forsøkte Verkhovna Rada å annullere loven, men den forble i kraft inntil forfatningsdomstolen erklærte den forfatningsstridig i 2018.

Mer løfterikt var det derimot at *Ordbok over ukrainsk språk i 20 bind* begynte å komme ut i 2010 (Rusanivskij et al., 2010). Det omstendelige arbeidet med å produsere en ny stor ukrainsk allmennordbok har per 2023 resultert i foreløpig tretten bind. Ordboken, kjent som *SUM-20*, blir publisert digitalt, i tillegg til en parallell papirutgave.¹³

SUM-20 baserer seg på en rekke prinsipper, blant dem å utnytte *SUM-11* (allmennordboken fra 1970–1980) mest mulig. De fleste prinsippene skal gjøre *SUM-20* til noe helt nytt. Ordboken skal utfylle leksikografiske mangler, befri ordboksmaterialet fra ideologi, utvide grunnlaget for teksteksemplene, samt avspeile det særegent ukrainske og moderne språkbruk i Ukraina (Rusanivskij et al., 2010).

Det er lett å finne belegg for at ordboksredaktørene har fulgt prinsippene. Eksempelvis har oppslagsordet «majdan» («plass») blitt tilføyd delbetydningen «massiv langvarig protest mot myndighetene under politiske eller økonomiske slagord». Samtidige og tidligere forbudte ukrainske forfattere er rikt representert i teksteksemplene. Nye lånord, særlig fra engelsk, som «bloher» («blogger») og «bryfinh» («briefing») er opptatt som oppslagsord. Det religiøse bruksområdet er dekket inn med oppslagsord og teksteksempler fra Ivan Ohijenkos bibeloversettelse.

SUM-20 ble overveiende positivt mottatt. I sin anmeldelse fortalte kulturpersonlighetene Dmytro Pavlytsjko og Dmytro Pylyptsjuk at de «opplevde et øyeblikk av ekstrem glede: Endelig får det ukrainske folket en virkelig mektig, stor ordbok over språket sitt, utarbeidet på et høyt vitenskapelig nivå» (Pavlytsjko & Pylyptsjuk, 2010).

SUM-20 fikk dog også kritikk. Anklager om feil i betydningsangivelsene av religiøse oppslagsord og om manglende latinske navn på dyr og planter fremkalte et svar fra ordboksprosjektets vitenskapelige leder, som også forsvarte hvorfor det nettopp var Ohijenkos bibeloversettelse som konsekvent var anvendt (Sjyrov, 2013). Andre kritikere fant reminisenser fra *SUM-11*, både i utvalget av teksteksempler – enkelte var overtatt fra (den russiskspråklige) *Store sovjetiske encyklopedi* (Drul, 2020) – og i enkelte betydningsangivelser som motsa løftet om avideologisering. For eksempel hadde oppslagsordene «vlasnyk» («eier») og «biznesmen» («forretningsmann») bevart noen trekk fra sovjettidens negative oppfattelse av markedsøkonomi (Rentsjka, 2018, s. 124–125). En tilsvarende kritikk møtte *Ordbok over ukrainsk språk* i ett bind (Zjajvoronok, 2012).

Begivenhetene i 2014 – Verdighetsrevolusjonen og Russlands annekasjon av Krym og aggresjon i Donbas – avfødte en mer statsborgerlig orientert ukrainsk nasjonal identitet der borgerens språk var mindre avgjørende. Alle borgere som støttet staten Ukraina kunne være ukrainere, uansett morsmål (Barrington, 2022, s. 378; Bureiko & Moga, 2019; Kulyk, 2016, s. 103). Denne endringen fikk også uttrykk

¹³ Internettadressen på *SUM-20* er <https://sum20ua.com>.

som offisiell politikk med konkrete tiltak for inkludering av ulike språklige og kulturelle praksiser rundt det å være ukrainsk medborger, slik som desentraliseringsreformen i 2015 (Aasland et al., 2021) og lovgivningen om videregående opplæring i 2020 (Rabinovych & Berg-Nordlie, 2021).

Samtidig økte imidlertid oppslutningen om de nasjonale symbolene, herunder språket. Å tale og skrive ukrainsk var en måte å vise støtte til staten Ukraina på (Bilaniuk, 2017, s. 359). Det var slik sett først med dannelsen av den moderne statsborgerlig funderte ukrainske nasjonen etter Verdighetsrevolusjonen at det inntraff en egentlig språklig gjenfødelse (Reznik, 2018, s. 172).

Etter Russlands aggresjon begynte ukrainske myndigheter å stramme opp språkpolitikken (Fedorenko & Umland, 2021, s. 73). Det hang sammen med den nye nasjonalfølelsen. President Petro Porosjenko uttalte i november 2015: «Jeg er overbevist om at nettopp ett statsspråk – ukrainsk – er garantien for vårt samhold, et kraftig våpen til å motstå forsøk på å ødelegge den ukrainske staten» (Sjramko, 2015).

En ny språklov avventet imidlertid fortsatt forfatningsdomstolens avgjørelse om språkloven av 2012. I mellomtiden fungerte oppgjøret med den totalitære fortiden som løftestang for endringer særlig av stedsnavn. Loven «Om fordømmelsen av de kommunistiske og nasjonalsosialistiske (nazistiske) totalitære regimer i Ukraina og forbudet mot å propagandere for deres symboler» omfattet navn på steder, virksomheter, institusjoner og organisasjoner oppkalt etter sovjetiske myndighetspersoner («Pro zasudzennja komunistytsjnoho ta natsional-sotsialistytsjnoho (natsystskoho) totalitarnykh rezjimiv v Ukraïni ta zaboronu propahandy jikhnoji symvoliky», 2015, paragraf 1). Bare mellom 2015 og 2019 ble nesten 52 000 stedsnavn endret (Fedorenko & Umland, 2021, s. 60).

Andre effekter av oppgjøret med fortiden var endrede termer innen humaniora og samfunnsvitenskap. Her innebar endringene ofte en nytolkning. Et eksempel er introduksjonen av termen «Druha svitova vijna» («annen verdenskrig») for å skjelne den fra den sovjetiske termen «Velyka Vitsjyznjana vijna» («Den store fedrelandskrigen») med dens fokus på perioden 1941–1945. Mange nytolkninger er også dokumentert innen kunsthistorie (Rentsjka, 2017), økonomi (Rentsjka, 2018) og politikk.¹⁴

Verdighetsrevolusjonen satte altså ekstra fart i så vel internasjonalisering som enestående gjøring og bortbygging. Ikke alle forslag til bortbygging fra russisk slo dog an. Et sleivspark fra utenriksminister Pavlo Klimkin i 2018 om at ukrainsk kanskje burde skrives med det latinske alfabetet, møtte kraftig motbør (Kamusella, 2021, s. 49).

¹⁴ Nye politiske termer er blant annet forklart i Vdovytsjyn et al. (2015).

Etter 2019: En samordnet språkpolitikk

Mens man ventet på forfatningsdomstolens avgjørelse om språkloven av 2012, arbeidet Verkhovna Rada med en ny språklov, denne gangen om ukrainsk alene, ikke om alle Ukrainas språk som i språklovene av 1989 og 2012. Meningsmålinger og diskusjoner i forkant av vedtaket syntes å vise oppslutning om lovens foreslåtte tiltak (Kudriavtseva, 2019).

Den nye språkloven – «Om sikring av det ukrainske språkets funksjon som statspråk» – handlet igjen (og veldig detaljert) om statuspolitikk («Pro zabezpetsjennja funktsionuvannja ukrajinskoji movy jak derzjavnoji», 2019). Loven erklærte ukrainsk som «det eneste statsspråk (offisielle språk) i Ukraina» (paragraf 1). Betegnende for atmosfæren etter Verdigheitsrevolusjonen la loven opp til at borgerne skulle engasjere seg i ukrainskundervisning og den åpnet for bruk av engelsk (eller andre offisielle EU-språk) innen bestemte bruksområder.

Til lovens mer omdiskuterte bestemmelser hørte innføringen av et embete som kommisjonær med oppgave å sikre lovens etterlevelse (paragraf 49) og av straffansvar, også for i offisielle dokumenter å «bevisst forvrengte ukrainsk [...] i strid med ukrainsk rettskrivning» (paragraf 1). Dette samsvarte med lovens formål om å fremme bruken av ukrainsk rettskrivning og av ukrainske ord, uttrykk og termer, samt å «forebygge vulgarisering av ukrainsk og at det blandes med andre språk» (paragraf 3). Disse formuleringene pekte i retning av rensing, bortbygging og eneståendegjøring, men kunne også kritiseres som en innskrenking av ytringsfriheten.

Språkloven medførte dessuten opprettelsen av «Den nasjonale kommisjonen for statsspråkets standarder».¹⁵ Kommisjonen fikk ansvar for å godkjenne endringer i rettskrivningen, koordinere arbeidet med terminologier og føre tilsyn med ulike systemer for å omskrive fra ett alfabet til et annet. Dessuten sørger kommisjonen for ukrainskeksamenene som må bestås for å oppnå statsborgerskap og besette stillinger i statsadministrasjonen. Kommisjonen har også gitt anbefalinger for språklig likestilling mellom kjønnene innen utvalgte yrker (helse og diplomati så langt).

En ny rettskrivning hadde latt vente lenge på seg, men i august 2018 var et forslag klart. Etter offentlig debatt ble den nye rettskrivningen – Ukrainas femte – med noen justeringer vedtatt av regjeringen 22. mai 2019, bare en måned etter at Verkhovna Rada hadde vedtatt den nye språkloven (Ukrajinska natsionalna komisija z pytan pravopysu, 2019). Regjeringen oppfordret lokale, regionale og statlige myndigheter til å bruke den nye rettskrivningen «innen administrasjon, utdanning, publisering, kringkasting og andre sfærer i samfunnslivet» (Kabinet ministriv Ukrainy, 2019).

I forordet til rettskrivningen forklarte forfatterne hvorfor de hadde gjeninnført noen, men ikke alle reglene fra Kharkiv-rettskrivningen. De forsikret at de: «deler oppfatningen av den kriminelle naturen til det totalitære regimets undertrykkende handlinger angående 'Kharkiv-rettskrivningen' og dens skapere», men at de ikke

¹⁵ Kommisjonens webportal har adressen: <https://mova.gov.ua/>

kunne ignorere den språklige praksisen som hadde utviklet seg siden midten av 1900-tallet: «Språket forandrer seg, og rettskrivningen må først og fremst gjenspeile dets nåværende tilstand» (Ukrajinska natsionalna komisija z pytan pravopysu, 2019, s. 8). Kommisjonen holdt altså igjen når det gjaldt å bygge ukrainsk markant bort fra russisk.

I samsvar med dette hadde rettskrivningen inkluderende trekk. Det visste seg tydeligst i at dobbeltformer ble tillatt, for eksempel i stavingen av noen lånord. I andre tilfeller var returen til Kharkiv-rettskrivningen mer uttalt, for eksempel særskriving av «piv». Påtagelig var det at russiske og belarusiske navn skulle gjengis i ukrainsk form («Volodymyr», ikke «Vladimir»), og at de fleste russiske etternavn på «-oj» skulle skrives «-yj». Internasjonale lånord tatt opp via russisk skulle staves etter ukrainske regler, og det ble innført ukrainsk staving og bøyning av navn på nettsteder og sosiale medier (Dratsjuk, 2019). Rettskrivningen var altså klart preget av bortbygging og eneståendegjøring.

Mottakelsen av rettskrivningen var blandet, men viste en viss forståelse for at kompromisser var nødvendige.¹⁶ Mest omdiskutert ble kanskje de nye reglene for å danne hunkjønnsformer av hankjønnsord. Mange fant de nye formene uvanlige eller latterlige. Enkelte oppfattet til og med reglene som et forsøk på å underlegge seg et moderne vestlig syn på kjønn (Smytsniuk, 2021). Kritisert ble også det faktum at teksteksemplene ikke konsekvent stammet fra originaltekster, men noen ganger fra sovjettidens gjenutgivelser der den sovjetiske tenkemåten kunne spores (Drul, 2020).

Endelig krevde enkelte borgere at barna deres fikk slippe opplæring i den nye rettskrivningen. Etter å ha innbrakt saken for domstolene endte klagerne imidlertid uten medhold («Novyj pravopys zalisjajetsja: Sud skasuvav risjennja OASK», 2021).

I sin valgkamp og første tid som president snakket Volodymyr Zelenskyj lite om språk, et emne han åpenbart oppfattet som splittende (Masenko, 2019, s. 46). Men etter Russlands fullskala angrepskrig uttalte han i mars 2022 at «folk i Ukraina unngår av seg selv det russiske språket, for det vil nå være assosiert med eksplosjoner og drap» (sitert fra Sjumytska, 2022, s. 5). Krigen førte i det hele tatt til at russisk ble forvist fra det offentlige rommet. Med loven om medier i desember 2022 økte Verkhovna Rada kvotene for ukrainsk («Pro media», 2022), og med loven «Om fordømmelse av og forbud mot propaganda for russisk imperial politikk i Ukraina og avkolonialisering av stedsnavn» i mars 2023 tok Verkhovna Rada et systematisk grep for å fjerne russiske symboler («Pro zasudzjennja ta zaboronu propahandy rosijjskoji imperskoji polityky v Ukraini i dekolonizatsiju toponimiji, 2023»).

I tillegg til de mange borgerne som har skiftet til ukrainsk og dermed støttet opp om språkets status, har oppslutningen om ukrainsk blitt sterkere, blant annet med rekorddeltakelse i den allukrainske diktaten på dagen for ukrainsk litteratur og språk i 2022 (Bryzj, 2022).

¹⁶ En oversikt over ulike reaksjoner finnes i Wikipedias artikkel om rettskrivningen av 2019: https://uk.wikipedia.org/wiki/Український_правопис_2019_року

Våren 2023 leverte mer enn 25 000 underskrivere en petisjon til presidenten om å endre navnet på Russland («Rosija») til «Moskovija», russisk til «moskovitisk» («moskovskij») og Den russiske føderasjon til «Den moskovittiske føderasjon». Argumentet var at Moskva urettmessig hadde tilegnet seg arveretten til Kyivriket («Rus»), og at bruk av navnet «Rosija» legitimerer historieforfalskningen. Zelenskyj svarte at en slik endring måtte vurderes nøye historisk og kulturelt og utredes for internasjonale juridiske konsekvenser. Han oversendte saken til videre granskning av eksperter (Ofitsijne internet-predstavnytsvo Presyidenta Ukrajiny, 2023).

Under krigen utvikler ukrainsk seg meget raskt. En rekke nyord har oppstått som kan tenkes å bli opptatt i ordbøker, eksempelvis «rasjizm» («russisk fascisme») og lånordet «ork» («russisk soldat»). Også eksisterende ord har fått nye delbetydninger, som «bavovna» («bomull», nå også «eksplosjon») (Horlatsj, 2022).

Konklusjoner

Da Ukraina i 1991 ble selvstendig etter Sovjetunionens oppløsning, hadde det gått mer enn seksti år siden ukrainsk sist fungerte som eneste statsspråk. Språksituasjonen var kritisk med en sterk innskrenkning av bruksområdene for ukrainsk og et ukrainsk standardspråk sterkt preget av sovjettidens normering. Dertil kom eksistensen av blandingsspråket *surzjyk*. En normering som ville speile ukrainsk selvstendighet, kunne derfor hverken gå ukritisk til standardspråket eller vulgærspråket når det skulle søkes belegg for normalformer.

En opplagt løsning var å returnere til 1920-årenes normering, hvilket da også ble praktisert særlig av private aktører i 1990-årene. Likevel har rensing ikke dominert. Den økte prestisjen til polske lånord og særlig aksepten av engelske lån viser tvertom internasjonalisering som en kraftig tendens. Ukrainsk likner her på andre standardspråk i det postsovjetiske rommet, som foretrekker engelsk fremfor russisk innflytelse (Moser, 2013, s. 48). Karakteristisk nok er en av Vitenskapsakademiets seneste utgivelser en ordbok over engelske lånord (Belej et al., 2022).

Bortbygging fra russisk er den mest fremtredende og kontinuerlige dimensjonen i normeringen av ukrainsk i det selvstendige Ukraina. Bortbyggingen kan forventes å bli ytterligere styrket. Den statsborgerlig orienterte nasjonalidentiteten etter Verdighetsrevolusjonen fant et delvis uttrykk i de inkluderende trekkene i rettskrivningen av 2019. Etter Russlands fullskala angrepskrig er det likevel tenkelig at språkbrukerne vil foretrekke markert ukrainske former, noe som før eller siden vil avspeile seg i normeringen. Bortbygging, enestående gjøring og internasjonalisering synes altså å utgjøre normeringens viktigste fremtidige dimensjoner.

Bare i begrenset omfang har normeringen referert til den lange tradisjonen for et selvstendig ukrainsk språk. En slik klassiskgjøring ville da også måtte ta stilling til den russiske (og belarusiske) normeringen, som også viser til tradisjonen fra Kyivriket og delvis til de samme klassiske verkene, for eksempel Meletij Smotrytskyjs kirkeslaviske grammatikk fra 1619. En eventuell fremtidig klassiskgjøring vil derfor

antakelig måtte omdøpe russisk, på linje med forslaget i petisjonen om å endre navnet på Russland til Moskovija.¹⁷

Enda mindre har normeringen foregått som panifisering, noe som ville vært synonymt med en form for panslavisme. Ifølge den innflytelsesrike historikeren og politikeren Mykhajlo Hrusjevskij må panslavisme anses som en trussel mot ukrainske nasjonale interesser (Ploky, 2015, s. 195). I Donbas etter 2014 har de prorusiske myndighetene karakteristisk nok forsøkt seg med en panslavisk legitimering (Machitidze, 2020).

I løpet av de godt og vel tretti årene siden selvstendigheten kan det se ut som om normeringens tyngdepunkt har flyttet seg – fra en normering mest opptatt av å skille ukrainsk ut fra andre språk, særlig russisk, til en normering som er mer opptatt av at språket skal fungere som samlende kommunikasjonsmiddel for landets borgere. Sistnevnte synspunkt forfektes særlig av språkvitere tilknyttet Vitenskapsakademiet som har bevart sin autoritet som den sentrale normerende instans (Yavorska, 2010, s. 191). Til tross for denne autoriteten finnes det fortsatt også private aktører, og alle forslag til endringer i normeringen har vært ledsaget av diskusjon og uenighet.

Det har gjentatte ganger vært fremført en eksplisitt agenda om å fri elementene i det moderne ukrainske standardspråket fra ideologi. Denne bestrebelsen har til og med gitt opphav til begrepet «avideologisering» som en særlig dimensjon i ukrainsk normering (Rentsjka, 2017, s. 166–167). Avideologiseringen har vært spesielt tydelig innen normeringen av ordforrådet fordi avideologisering mest dreier seg om betydning. I rettskrivningen kan avideologiseringen komme frem i teksteksempeler. De siste hundre års normering av ukrainsk viser at det kan være behov for å tilføye en dimensjon til Fishmans modell, en akse med endepunktene «ideologisering» og «avideologisering».

Normeringen har ikke vært helt synkronisert med statuspolitikken. Dette er ikke spesielt for Ukraina, men kjennetegner også språkpolitikens historie i mange andre land (Fishman, 2006, s. 17). At språkloven og rettskrivningen ble vedtatt nesten samtidig i Ukraina i 2019, var et sjeldent eksempel på synkron samordning mellom statuspolitikk og normering.

Standardspråket skapes ikke av normering alene. Språkvitere kan riktignok foreslå endringer, men de lykkes vanligvis bare hvis endringene oppfattes å være i samklang med språkbrukernes generelle ideer om kulturell og politisk orientering. Til syvende og sist skapes også det ukrainske standardspråket først og fremst av dets brukere – som nå antakelig er flere enn noensinne før i det ukrainske standardspråkets historie.

Om artikkelen

Takk til de to anonyme fagfellene og gjesteredaksjonen i Nordisk Østforum for mange konstruktive innspill.

¹⁷ Det finnes en viss tradisjon for en slik språkhistorisk begrepsbruk, se f.eks. Smal-Stotskij, 1969.

Siterte og omtalte språknormerende publikasjoner

- Akademija nauk Ukrainjskoi RSR. (1990). *Ukrajinskij pravopys*. Naukova dumka.
- Akademija nauk Ukrainy. (1993). *Ukrajinskij pravopys*. Narodna dumka.
- Belej, L., Hontsjarenko, A., Kivu, M. & Oleksandruk, I. (2022). *Slovnyk novitnikh anhlizmiv*. Naukova dumka.
- Bilodid, I. K., Burjatsjok, A. A., Dotsenko, P. P., Hnatjuk, H. M., Holovasjtsjuk, S. I., Horetskyj, P. J., Jurtsjuk, L. A., Lahutina, A. V., Lenets, K. V., Nazarova, I. S., Tsjertoryzka, T. K. & Vynnyk, V. O. (1970–1980). *Slovnyk ukrajinskoi movy*. Naukova dumka.
- Busel, V. T. (2003). *Vělykyj tłumatsjnij slovnyk sutsjasnoji ukrajinskoi movy*. Perun.
- Holoskevycs, H. (1922). *Ukrajinskij pravopysnyj slovnytsjok z korotkymy pravilamy pravopysu*. Ukrainiske vydavnytstvo v Katerynoslavi.
- Holovasjtsjuk, S. I., Pesjtsjak, M. M., Rusanivskyj, V. M. & Taranenko, O. O. (1994). *Orfohrafitsjnij slovnyk ukrajinskoi movy*. Dovira.
- Jaremenko, V. & Slipusjko, O. (1998). *Novyj tłumatsjnij slovnyk ukrajinskoi movy*. Akonit.
- Krymskyj, A. (1924–1933). *Rosijsko-ukrajinskij slovnyk*. Tsjervonyj sjljakh.
- Kurylo, O. (1920). *Uvahy do sutsjasnoji ukrajinskoi literaturnoi movy*. Knyhospilka.
- Mezjenko, Ju. S. (2008). *Vělykyj orfohrafitsjnij slovnyk sutsjasnoji ukrajinskoi movy*. BAO.
- Narodnyj komisariat osvity URSR. (1945). *Ukrajinskij pravopys*. Ukrainiske derzjavne vydavnytstvo.
- Narodnyj komisariat osvity USSR. (1933). *Ukrajinskij pravopys*. Radjanska sjkola.
- Narodnyj komisariat osvity USSR. (1929). *Ukrajinskij pravopys*. Derzjavne vydavnytstvo Ukrainy.
- Pesjtsjak, M., Rusanivskyj, V. M., Solohub, N. M., Tsjumak, V. V. & Jarun, H. M. (2001). *Orfoepitsjnij slovnyk ukrajinskoi movy*. Dovira.
- Rudnytskyj, Ja. (1941). *Jak hovoryty po literaturnomu?* Probojem.
- Rudnytskyj, Ja., & Tserkevycs, K. (1979). *Pravopysnyj slovnyk ukrajinskoi movy*. Naukovo-doslidne tovarystvo ukrajinskoi terminolohiji.
- Rusanivskyj, V. M., Sjevtsjenko, L. L., Tsjumak, V. V., Jarun, H. M., Sjevtsjenko, I. V., Buhakov, O. V., Bilonozjenko, V. M. & Sjyrovok, V. A. (2010–). *Slovnyk ukrajinskoi movy*. Naukova dumka.
- Synjavskyj, O. (1941). *Normy ukrajinskoi literaturnoi movy*. Ukrainiske vydavnytstvo.
- Tsjumak, V. V., Sjevtsjenko, I. V., Sjevtsjenko, L. L. & Jarun, H. M. (2006). *Ukrajinskij orfohrafitsjnij slovnyk*. Dovira.
- Ukrajinska Akademija Nauk. (1921). *Najholovnisji pravyla ukrajinskoho pravopysu*. Volynske kooperatyvne vydavnytstvo.
- Ukrajinska natsionalna komisija z pytan pravopysu. (2019). *Ukrajinskij pravopys*. Naukova dumka.
- Vdovytsjn, I. Ja., Uhryn, L. J. & Sjypunov, H. V. (2015). *Novitnja politytsjna leksyka (neolohizmy, okazionalizmy ta insji novotvory): Entsyklopedytsjnij slovnyk-dovidnyk*. Novyj svit – 2000.
- Zjajvoronok, V. (2012). *Slovnyk ukrajinskoi movy*. Prosvita.

Lover og andre politiske vedtak

- Deklaratsija pro derzjavnyj suverenitet Ukrainy. (1990). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12?lang=uk#Text>
- Jusjtsjenko, V. (2010). *Pro Kontseptsiju derzjavnoji movnoji polityky*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161/2010#Text>.
- Kabinet ministriv Ukrainy. (1994). *Pro pidhotovku i vydannja «Ukrajinskoho pravopysu» u novij redaktsiji*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/402-94-π/ed19940615#Text>
- Kabinet ministriv Ukrainy. (1995). *Pro zatverdzennja Pravyl oformljennja i vydatsji pasportiv hromadjanyna Ukrainy dlja vyjzdu za kordon i projiznykh dokumentiv dytyny, jikh tymtsjasovoho zatrymannja ta vylutsjen-nja*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231-95-π/ed19950331#Text>
- Kabinet ministriv Ukrainy. (1997). *Pro zatverdzennja Kompleksnykh zakhodiv sjtsjodo vsebitsjnogo rozvytku i funkcionuvannja ukrajinskoi movy*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998-97-π/ed19970908#Text>
- Kabinet ministriv Ukrainy. (2000). *Pro persjotsjerhovi zavdannja iz stvorennja natsionalnoi slovnykovoji bazy*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/464-2000-%D1%80#Text>
- Kabinet ministriv Ukrainy. (2010). *Pro vporjadkuvannja transliteratsiji ukrajinskoho alfavitu latynytseju*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-π/ed20100127#Text>.
- Kabinet ministriv Ukrainy. (2019). *Pytannja ukrajinskoho pravopysu*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/437-2019-π#Text>
- Konstytutsija Ukrainy. (1996). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254κ/96-βπ/ed19960628#Text>

- Kutsjma, L. (1997). *Pro Den ukrajinskoi pysemnosti ta movy*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1241/97#Text>
- Ministerstvo osvity Ukrainy. (1992). *Pro orhanizatsiju tekhnitsjnogo komitetu standartyzatsiji naukovo-tehnitsjnoji terminolohiji*. http://tc.terminology.lp.edu.ua/Image/misc/Nakaz/nakaz_1.jpg
- Ofitsijne internet-predstavnytstvo Presyidenta Ukrainy. (2023). *Ofitsijno perejmenuvaty nazvu «rosija» na «moskovija». Zaminyty termin «rosijskij» na «moskovskij», «rosijska federatsija» na «moskovska federatsija»*. <https://petition.president.gov.ua/petition/170958>
- Pro heohrafitsjni nazvy*. (2006). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2604-15/ed20060511#Text>
- Pro media*. (2022). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#n3321>
- Pro movy v Ukrajinskij RSR*. (1989). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8312-11#Text>
- Pro zabezpezhennja funktsionuvannja ukrajinskoi movy jak derzjavnoji*. (2019). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19/ed20190425#Text>
- Pro zasady derzjavnoji movnoji polityky*. (2012). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17/ed20120703#Text>
- Pro zasudzhennja komunistytsjnogo ta natsional-sotsialistytsjnogo (natsystskoho) totalitarnykh rezjimiv v Ukraini ta zaboronu propahandy jikhnoji symboliky*. (2015). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19/ed20150409#Text>
- Pro zasudzhennja ta zaboronu propahandy rosijskoi imperskoi polityky v Ukraini i dekolonizatsiju toponimiji*. (2023). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20/ed20230321#Text>
- Rada ministriv ukrajinskoi RSR. (1991). *Pro Derzjavnu prohramu rozvytku ukrajinskoi movy ta insjykh natsionalnykh mov v Ukrajinskij RSR na period do 2000 roku*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/41p-91-n/ed19910212#Text>

Referanser

- Antonenko-Davydovytj, B. D. (1970). *Jak my hovorymo*. Radjanskyj pysmennyk.
- Arel, D. (2017). Language, status, and state loyalty in Ukraine. I M. S. Flier & A. Graziosi (red.), *The battle for Ukrainian: A comparative perspective* (s. 271–307). Harvard University Press.
- Barrington, L. (2022). A new look at region, language, ethnicity and civic national identity in Ukraine. *Europe-Asia studies*, 74(3), 360–381. <https://doi.org/10.1080/09668136.2022.2032606>
- Bergenholtz, H., Cantell, I., Fjeld, R. V., Gundersen, D., Jónsson, J. & Svensén, B. (1997). *Nordisk leksikografisk ordbok*. Universitetsforlaget.
- Bilaniuk, L. (2017). Purism and pluralism: Language use trends in popular culture in Ukraine since independence. I M. S. Flier & A. Graziosi (red.), *The battle for Ukrainian: A comparative perspective* (s. 343–363). Harvard University Press.
- Bilaniuk, L. (2020). Surzhyk. *Encyclopedia of Slavic languages and linguistics online*. https://doi.org/10.1163/2589-6229_ESLO_COM_031975
- Bjørnflaten, J. I. & Eckhoff, H. (2023). Russisk. I *Store norske leksikon*. <https://snl.no/russisk>
- Bryz, Je. (2022, 10. november). Killist utsjasnykiv tsohoritsjnogo radiodyktantu natsionalnoji jednosti vstanovyla rekord. *Detektor media*. <https://stv.detektor.media/spilnota/read/7544/2022-11-10-killist-uchasnykiv-tsogorichnogo-radiodyktantu-natsionalnoi-jednosti-vstanovyla-rekord/>
- Bureiko, N. & Moga, T. L. (2019). The Ukrainian–Russian linguistic dyad and its impact on national identity in Ukraine. *Europe-Asia studies*, 71(1), 137–155. <https://doi.org/10.1080/09668136.2018.1549653>
- Daneš, F. (1987). Values and attitudes in language standardization. I J. Chloupek & J. Nekvapil (red.), *Reader in Czech sociolinguistics* (s. 206–245). John Benjamins.
- Davlashyan, N. (2022, 8. mars). How locals in Kharkiv are switching to Ukrainian language amid the terror of Russian bombing. *Euronews*. <https://www.euronews.com/2022/03/08/how-locals-in-kharkiv-are-switching-to-ukrainian-language-amid-the-terror-of-russian-bombi>
- Del Gaudio, S. & Tarasenko, B. (2009). Surzhyk: Topical questions and analysis of a concrete case. I J. Besters-Dilger (red.), *Language policy and language situation in Ukraine. Analysis and recommendations* (s. 327–358). Peter Lang.
- Dolnik, J. (2010). *Teória spisovného jazyka so zreteľom na spisovnú slovenčinu*. VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- Dovzhyk, S. (2023, 23. februar). Mother tongue: The story of a Ukrainian language convert. *New Lines Magazine*. <https://newlinesmag.com/first-person/mother-tongue-the-story-of-a-ukrainian-language-convert/>
- Dratsjuk, S. (2019, 29. juni). 20 najbilsjykh novatsij Ukrajinskoho pravopysu 2019 roku. *Radio Svoboda*. <https://www.radiosvoboda.org/a/30025623.html>
- Drul, O. (2020, 13. oktober). Tsjorni kotsury ukrajinskoho movoznavstva. *Zbruč*. <https://zbruc.eu/node/100848>

- Eastman, C. M. (1983). *Language planning, an introduction*. Chandler & Sharp.
- Farion, I. (2004). *Pravopys – korset movy? Ukraïnskyj pravopys jak kulturno-politytsyjnyj vybir*. Svitsjado.
- Fedorenko, K. & Umland, A. (2021). A triadic nexus conflict? Ukraine's nationalizing policies, Russia's homeland nationalism, and the dynamics of escalation in 2014–2019. I Aa. Aasland & S. Kropp (red.), *The accommodation of regional and ethno-cultural diversity in Ukraine* (s. 53–82). Palgrave Macmillan.
- Fishman, J. A. (2006). *Do not leave your language alone: The hidden status agendas within corpus planning in language policy*. Lawrence Erlbaum.
- Fishman, J. A. (2008). Rethinking the Ausbau–Abstand dichotomy into a continuous and multivariate system. *International Journal of the Sociology of Language*, 191(191), 17–26. <https://doi.org/10.1515/IJSL.2008.022>
- Fond demokratytsjini initsiatyvy imeni Ilka Kutsjeriva. (2023). *National culture and language in Ukraine: Changes in public opinion after a year of the full-scale war*. <https://dif.org.ua/en/article/national-culture-and-language-in-ukraine-changes-in-public-opinion-after-a-year-of-the-full-scale-war>
- Holovasjtsjuk, S. I. & Rusanivskyj, V. M. (1999). Peredmov. I S. I. Holovasjtsjuk, M. M. Pesjtsjak, V. M. Rusanivskyj & O. O. Taranenko (red.), *Orfohrafitsjnyj slovnyk ukraïnskoji movy* (s. 3–10). Dovira.
- Horlatsj, P. (2022, 25. juli). Zjavyvsja slovnyk neolohizmiv vijny vid projektu ArmijaInform. *Suspilne*. <https://suspilne.media/264155-zavivsa-slovník-neologizmiv-vijni-vid-proektu-armiainform/>
- Hrytsak, Ja. (2016, 14. desember). Khto i koly vpersje vzjyv slovo «Holodomor»? *Ukrajina moderna*. <https://uamoderna.com/blog/yaroslav-griczak/etymology-holodomor>
- Jaremenko, V. & Slipusjko, O. (2001). «Ne bites zhljadaty u slovnyk...». I V. Jaremenko & O. Slipusjko (red.), *Novyj tsumatsjnyj slovnyk ukraïnskoji movy* (Bd. 1, s. 5–10). Akonit.
- Javorska, H. (1999). Heneza sutsjasnykh problem normalizatsiji ta kodyfikatsiji. I S. Jermolenko (red.), *Ukraïnska mova* (s. 201–221). Uniwersytet Opolskij – Instytut Filologii Polskiej.
- Kahuj, P. (2020, 3. juli). «Movnyj majdan» 2012 roku, jakyj pereduvav Revoljutsiji hidnosti (40 fotohrafij). *Radio Svoboda*. <https://www.radiosvoboda.org/a/30704043.html>
- Kamusella, T. (2021). *Politics and the Slavic languages*. Routledge.
- Kots, T. (2017). Teoretytsjni zasady vyvtsjennja movnoji normy. *Movoznavstvo*, 50(4), 59–64.
- Krouglov, A. (1997). Ukrainian – reconstituting a language. I M. Clyne (red.), *Undoing and redoing corpus planning* (s. 11–30). Mouton de Gruyter.
- Kudriavtseva, N. (2019, 8. juli). Ukraine's language law: Whose rights are protected? *Focus Ukraine*. <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/ukraines-language-law-whose-rights-are-protected>
- Kulyk, V. (2016). Language and identity in Ukraine after Euromaidan. *Thesis eleven*, 136(1), 90–106. <https://doi.org/10.1177/0725513616668621>
- Kulyk, V. (2017). Language attitudes in independent Ukraine: Differentiation and evolution. I M. S. Flier & A. Graziosi (red.), *The battle for Ukrainian: A comparative perspective* (s. 309–341). Harvard University Press.
- Machitidze, I. (2020). Popular imagery, competing narratives and pan-Slavism: The case of Ukraine's break-away regions. *The Journal of Cross-Regional Dialogues/La Revue de dialogues inter-régionaux*, 105–130. <https://doi.org/10.25518/2593-9483.139>
- Masenko, L. (2005). Movna polityka v URSR: Istorija linhvotsydu. I L. Masenko (red.), *Ukraïnska mova v XX storitsjtsji: Istorija linhvotsydu* (s. 5–36). Kyjevo-Mohyljanska akademija.
- Masenko, L. (2017). *Mova radjanskoho totalitaryzmu*. Klio.
- Masenko, L. (2019). Movna polityka Ukraïny u 2017 – 2019 rokakh. *Ukraïnska mova*, 18(3), 40–51. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2019.03.040>
- Mokienko, V. (2002). Ukrainisch. I N. Janich & A. Greule (red.), *Sprachkulturen in Europa: Ein internationales Handbuch* (s. 316–322). Gunter Narr.
- Moser, M. (2013). *Language policy and discourse on languages in Ukraine under president Viktor Yanukovych (25 February – 28 October 2012)*. Ibidem-Verlag.
- Nimtsjuk, V. V. (2004). Perednje slovo. I V. V. Nimtsjuk & N. V. Purajajeva (red.), *Istorija ukraïnskoho pravopysu: XVI–XX stolittja. Khrestomatija* (s. 5–26). Naukova dumka.
- Novyj pravopys zalysjajetsja: Sud skasuvav risjennja OASK. (2021, 11. mai) *Ukrinform*. <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3243221-novij-pravopis-zalisaetsa-sud-skasuvav-risenna-oask.html>
- Pavlytsjko, D. & Pylyptsjuk, D. (2010, 23. desember). Persyj tom zolotoho dvadtsjatyknyzjzja radisno... i hirko. *Literaturna Ukraïna*, 6.
- Plochy, S. (2006). *The origins of the Slavic nations: Premodern identities in Russia, Ukraine, and Belarus*. Cambridge University Press.
- Plochy, S. (2015). *The gates of Europe: A history of Ukraine*. Basic Books.

- Pritsak, O. J. (2014). Krymskyj Ahatanhel Jukhymovytsj. *Entsyklopedija Sutsjasnoji Ukrajiny*. <https://esu.com.ua/article-1082>
- Prosvita. (2000). Rekomendatsiji utsjanykiv Miznarodnoji naukovo-praktytsjnoji konferentsiji. *Ukrajinske zjyttja v Sevastopoli*. http://ukrlife.org/main/prosvita/nac_idea.htm
- Rabinovych, M., & Berg-Nordlie, M. (2021). Regulating minority language in Ukraine's educational system: Debate, legal framework and implementation. I Aa. Aasland & S. Kropp (red.), *The accommodation of regional and ethno-cultural diversity in Ukraine* (s. 83–110). Palgrave Macmillan.
- Radevycj-Vynnytskyj, Ja. K. (2016). Linhvotsyd. *Entsyklopedija Sutsjasnoji Ukrajiny*. <https://esu.com.ua/article-55514>
- Redaktsija. (1924–1933). Perednje slovo. I O. Telemko (red.). 2010. *Elektronna versija rosijsko-ukrajinskoho slovnyka*. https://shron2.chtyvo.org.ua/Krymskyj_Ahatanhel/Ros-ukr_akademichnyi_slovnyk.pdf.
- Rentsjka, I. (2017). Pereosmyslennja semantyky leksem na poznatsjennja mystetsjnykh naprjamiv i tetsjij u sutsjasnykh tumatsjnykh slovnykakh ukrajinskoji movy. *Mova: klasjtsjne – moderne – postmoderne*, 3, 165–176.
- Rentsjka, I. (2018). Zminy v semantytsi lekysjnykh odynys ekonomitsjnoji sfery v sutsjasnij ukrajinskij tumatsjnij leksikohrafiji. *Mova: klasjtsjne – moderne – postmoderne*, 4, 111–128.
- Reznik, V. (2018). Language policy in independent Ukraine: A battle for national and linguistic empowerment. I E. Andrews (red.), *Language planning in the post-communist era* (s. 169–192). Springer International.
- Rudnyc'kyj, Ja. (1976). *Linguicide*. Ukrainian Technological University.
- Rusanivskyj, V. M., Sjevtsjenko, L. L., Tsjumak, V. V., Jarun, H. M., Sjevtsjenko, I. V., Buhakov, O. V., Bilonozjenko, V. M. & Sjyrovkov, V. A. (2010). Peredmov. I *Slovnyk ukrajinskoji movy* (Bd. 1, s. 6–58). Naukova dumka.
- Shevelov, G. Y. (1986). The language question in the Ukraine in the twentieth century (1900–1941). *Harvard Ukrainian studies*, 10(1/2), 71–170.
- Shevelov, G. Y. (1987). The language question in the Ukraine in the twentieth century (1900–1941). *Harvard Ukrainian Studies*, 11(1/2), 118–224.
- Sjyrovkov, V. A. (2013). Replika na statju V. V. Nimtsjuka «Pro sutsjasnu ukrajinsku tumatsjnu leksikohrafiju». *Movoznavstvo*, 46(1), 77–84.
- Sjramko, J. (2015, 9. november). P. Porosjenko: Vyroblennja efektyvnoji movnoji polityky je persjotsjerhovym zavdannjam. *Ukrajinski natsionalni novyny*. <https://www.unn.com.ua/uk/news/1518367-p-poroshenko-vyroblennja-efektyvnoji-movnoji-politiki-ye-pershochergovim-zavdannjam>
- Sjumytska, H. (2022). Zminy v movnij identytsjnosti ukrajintsiv pid tsjas rosijsko-ukrajinskoji vijny: 2022 rik. *Ukrajinska mova*, 84(4), 3–10. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2022.04.003>
- Smal-Stotskyj, R. (1969). *Ukrajinska mova v sovjetskij Ukrajin*. Shevchenko Scientific Society.
- Smytsniuk, A. (2021, 17. mai). Orthography and identity politics: Ukraine's writing conventions reform elicits strong reactions. *Focus Ukraine*. <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/orthography-and-identity-politics-ukraines-writing-conventions-reform-elicits-strong>
- Svensén, B. (2009). *A handbook of lexicography: The theory and practice of dictionary-making*. Cambridge University Press.
- Taranenko, O. (1999). Movna sytuatsija i movna polityka tsjasiv «perebudovy» ta derzjavnoji nezalezjnosti Ukrajiny (kinets 80-kh–90-ti roky). I S. Jermolenko (red.), *Ukrajinska mova* (s. 35–66). Uniwersytet Opolskij – Instytut Filologii Polskiej.
- Taranenko, O. (2004). Surzjyk. I V. M. Rusanivskyj & O. O. Taranenko (red.), *Ukrajinska mova. Entsyklopedija* (s. 665–668). Vydavnytstvo «Ukrajinska entsyklopedija» im M. P. Bazjana.
- Taranenko, O. (2007). Ukrainian and Russian in contact: Attraction and estrangement. *International Journal of the Sociology of Language*, 183(183), 119–140. <https://doi.org/10.1515/IJSL.2007.007>
- Tichý, F. (1937). Spisovný jazyk ukrajinský. I M. Weingart (red.), *Slovanské spisovné jazyky v době přítomné* (s. 273–286). Melantrich.
- Tsar, I. M. (2023). Movna adaptatsija etnitsnykh rosijan u sakhidnoukrajinskomu areali. *Ukrajinska mova*, 86(2), 54–71. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2023.02.054>
- Ukrajinska natsionalna komisija z pytan pravopysu. (2019). Peredmov. I Ukrajinska natsionalna komisija z pytan pravopysu (red.), *Ukrajinskij pravopys* (s. 5–10). Naukova dumka.
- Usenko, I. B. (1998). Ukrajinska komisija z pytan pravnytsjoji terminolohiji. *Jurydytsjna entsyklopedija*. https://leksika.com.ua/18000224/legal/ukrayinska_komisiya_z_pitan_pravnychoyi_terminologiyi
- Vikør, L. S. (2007). *Språkplanlegging: Prinsipp og praksis*. Novus.
- Wexler, P. (1974). *Purism and language: A study in modern Ukrainian and Belorussian nationalism (1840–1967)*. Indiana University.

- Yavorska, G. (2010). The impact of ideologies on the standardization of modern Ukrainian. *International Journal of the Sociology of Language*, 201(201), 163–197. <https://doi.org/10.1515/ijsl.2010.008>
- Zahorodnij, M. (2022, 23. februar). «Prysjoj tsjas tse zrobyty»: ukrajintsi masovo vidmovljajutsja vid rosijskoji movy. *Ukrajinska pravda*. <https://life.pravda.com.ua/society/2022/02/23/247552/>
- Zjeleznjak, M. H. (2006). Holoskevytsj Hryhorij Kostjantynovytsj. *Entsyklopedija Sutsjasnoji Ukrajiny*. <https://esu.com.ua/article-26591>
- Zjeleznjak, M. H. (2016). Kurylo Olena Borysivna. *Entsyklopedija Sutsjasnoji Ukrajiny*. <https://esu.com.ua/article-51910>
- Zjovtobryukh, M. A. (2004). Synjavskyj Oleksa Naumovytsj. I V. M. Rusanivskyj & O. O. Taranenko (red.), *Ukrajinska mova. Entsyklopedija* (s. 597–598). Vydavnytstvo «Ukrajinska entsyklopedija» im. M. P. Bazjana.
- Zubkov, M. (2008). *Ukrajinska mova – univerzalnij dovidnyk*. Vydavnytsyj dim Sjkola.
- Aasland, Aa., Filippova, O., Deineko, O., & Zaporozhchenko, R. (2021). Decentralization, social cohesion and ethno-cultural diversity in Ukraine's border regions. I Aa. Aasland & S. Kropp (red.), *The accommodation of regional and ethno-cultural diversity in Ukraine* (s. 143–170). Palgrave Macmillan.